

Citlivá témata v občanské nauce a základech společenských věd

Daniela Prokschová, Roman Švaříček
SYRI, SOÚ AV ČR, FF MU

Kontroverzní vs citlivá témata

Kontroverzní témata

- Vyvolávají silné emoce
- Různé společenské skupiny je odlišně vnímají a interpretují
- Mají vysoký polarizační potenciál

Citlivá témata

- Z pohledu učitelů
- Z různých důvodů jsou pro učitele nepříjemná (např. složení třídy, vlastní přesvědčení, víra, sociopolitický kontext)

Wansink, B. G.-J., Mol, H., Kortekaas, J., & Mainhard, T. (2023). Discussing controversial issues in the classroom: Exploring students' safety perceptions and their willingness to participate. *Teaching and Teacher Education*, 125.

Proč je dobré kontroverzní témata zařazovat do výuky?

- Podpora tolerance a respektu
- Potenciál ke snížení společenské polarizace
- Posílení zájmu o politiku a aktuální společenské otázky
- Podpora kritického myšlení
- Kultivování argumentačních a prezentačních dovedností
- Příprava žáků na demokratickou občanskou participaci

Barton, K., & McCully, A. (2007). Teaching controversial issues... Where controversial issues really matter. *Teaching history*, 127, 13.

Mitchell, G. L. (2017). „When Argumentation Backfires: The Motivated Reasoning in Speech and Debate Pedagogy“. In J. M. Hogan, J. A. Kurr, M. J. Bergmaier, & J. D. Johnson (Ed.), *Speech and Debate as Civic Education* (s. 94–107). Penn State University Press.

Ale praxe ve světě je bohužel jiná

- Míra využívání kontroverzních témat ve výuce je velmi nízká
- Plánované kurikulum neposkytuje příliš prostoru na diskusi
- Učitelům není nabízeno dostatečné množství informací
- Absentuje didaktická podpora, včetně specificky zaměřených školení
- Učitelé se obávají být v první linii
- Učitelé nemají dostatek sebedůvěry

Gindi, S., & Erlich, R. R. (2018). High school teachers' attitudes and reported behaviors towards controversial issues. *Teaching and Teacher Education*, 70, 58–66.

Kello, K. (2016). Sensitive and controversial issues in the classroom: Teaching history in a divided society. *Teachers and Teaching*, 22(1), 35-53.

Metodologie

- Výzkumná otázka *Jak učitelé občanské nauky a základů společenských věd vnímají výuku citlivých témat?*
- Orientace na perspektivu učitelů
- 10 rozhovorů a fokusní skupina
- Střední odborné školy a střední odborná učiliště
- Karlovarský a Ústecký kraj
- Strukturálně znevýhodněné regiony, které vykazují nejnižší výsledky vzdělávání v České republice

Učitelské přístupy k citlivým tématům

1. Vyhybání se citlivým tématům
2. Až na to budou zralí
3. Tlumení emocí
4. Hromosvod

PŘÍSTUP 1: Vyhýbání se citlivým tématům

I když musím říct, že ti [žáci] občas takhle něco řeknou k té romštině, třeba narážky: "A ten už zase jde do sběrného dvora atd." Jsou to pusy nevymáchaný. Prostě tam narážky občas jsou, ale nekomentuju, samozřejmě, kdyby se hádali, tak bych je utla, ale zatím k tomu teda ještě nedošlo, ale tyhle témata, nemám moc ráda. Já vím, že oni by se asi o tom bavili častěji, ale moc na to nezavádím. ... Co jako moc nemusím, jsou otázky rasismu, my tady třeba máme i Romy, Vietnamce, teď Ukrajince... (R3 fokusní skupina)

PŘÍSTUP 2: Až na to budou zralí

...tady je citlivé téma rasismus, takže tam je problém. V některých třídách se tomu vyhýbám a nechávám to téma až nakonec školního roku, protože zvlášť ještě je to v prvním ročníku a než já si je trošku zkoriguju, než se naučíme spolupracovat a než se neučí, že já ráda slušné chování, žádné hloupé dětinské vtipy tady na to téma, tak v to chvíli trvá. (Učitel R1)

Taky paradoxně oproti průzkumům, že tahle ta mladá generace daleko víc preferovala Pavla než Babiše, takže tam bylo potřeba to trošku udržet v tom, že oni jak jsou nezkušení a někdy naivní, ale zase přímočaří, tak volí mnohdy takové ty soudy, které mají odposlouchané z domova a podobně, tak je potřeba to udržet tak, aby to bylo v nějakých mantinelech, aby to nestraniho ani jednomu, ani druhému, ale spíš, aby si udělali obrázek, jako celek. (Učitel R2)

PŘÍSTUP 3: Tlumení emocí

...udělali jsme si normální volební komisi, já jsem jim říkala, jak ty volby reálně probíhají ve volebních místnostech, co a jak se hodnotí, jak se vlastně ty volební hlasy počítají, takže jsme si to zkusili ve třídě, oni si volební komise vysčítala hlasy, zjistila, jak by dopadla volba prezidenta ve třídě, a pak jsme právě hodně hovořili o tom, že i sami řekli, že se přihlásí, kdo koho volil, aby to ta třída viděla a pak jsme právě, pak se tam začli samozřejmě nějaké vášně trošku a pak jsme ale je tlumili... takže jsme se to snažili spíš usadit takhle, no, ale taky to samozřejmě není jednoduchý.

(Učitel R7)

PŘÍSTUP 4: Hromosvod

Zase odkážu se na ten Jeden svět, ten mi pomohl v tom, že jsem nemusela otevřít rasismus ve směru i odlišná barva pleti, ale našla jsem tam dokument, který natočil britský novinář s mladým politikem z neonacistické strany, takže tam se ten rasismus otevřel zase jinak a nebylo to namířené na romskou menšinu a podobně. (Učitel R8)

Učitelé mezi mlýnskými kameny

- Učitelé vnímají, že je na ně směřováno množství tlaků z různých stran: (1) tlak na neutralitu, (2) pocíťovaný tlak ze strany žáků, (3) rodičů žáků, (4) vedení školy, (5) ministerstva, (6) společnosti.

Tuším, že v těch pokynech [z MŠMT], bylo, že když ti studenti o tom [válce na Ukrajině] nechtějí mluvit, tak že je nemáme k tomu nutit. Toho já se držím, protože já sama taky už nevím, jak na to reagovat, jak co říct, už to tolik neprobíráme. (R3 fokusní skupina)

S rodičema jsme kvůli občance nikdy žádný konflikt neměl. Musím říct, že rodiče mají obecně málo informací o škole a pokud mluví o nějakých předmětech, tak to asi není občanka, jako že to se asi doma moc neřeší, takže ne, nikdy jsem nic podobného neřešil. (R1 fokusní skupina)

Učebnice jim nepomáhají

- Učebnice nejsou aktuální, chybí relevantní témata z pohledu žáků
- Není v nich dostatek vhodných úloh – ověřují hlavně znalosti, nerozvíjí dostatečně kritické myšlení a práci s informacemi
- Učitelé raději čerpají z internetu, ale mnoho času jim zabere hledáním vhodných zdrojů
- Učitelé chtějí materiály zohledňující potřeby a problémy jejich regionů

Metody frontální výuky nefungují

Ten kluk vůbec nebyl schopnej vidět druhou stranu, druhý pohled, on jel podle nějakých ruských médií, co jim ta oficiální ruská média servírujou. Mám pocit, že jsem to tam nějak prohrál. Vlastně ta situace dopadla tak, že bylo v té hodině dusno, následující hodinu jsme se k tomu vrátili, já jsem řekl, že prostě každý máme právo na to mít nějaký svůj názor a tím jsem to nějak uzavřel. (Učitel R6 fokusní skupina)

Je možné zachovat si nestrannost?

- *Dávám si pozor na to, co jim říkám ze svého života. Potřebuju, aby měli ode mě odstup, aspoň nějaký, a respekt, ale myslím si, že není na škodu, když jim učitel ukáže, že jenom člověk, že má svoji rodinu, že má svůj volný čas, že má své koníčky. (Učitel R5)*
- *...já žákům řeknu na to svůj názor, někdo s ním bude souhlasit, někdo ne, můžou se k němu vyjádřit a vždycky říkám, že jim ho nevnucuji, berte je tak, jak je říkám... rozhodně jim to necpu sám od sebe (Učitel R3 fokusní skupina)*

Závěry

- Přístupy českých a zahraničních učitelů se příliš neliší
- Citlivost či kontroverznost tématu určuje učitel, nikoliv učebnice
- Tři odlišné diskurzy v pohledu na kontroverzní témata (veřejná diskuse, MŠMT, praxe ve škole)
- Snaha dosáhnout neutrálního postoje nemusí být dobrou strategií, protože může vést učitele k hledání bezpečnějších témat

Doporučení

1. Frontální výuku lze proměnit v bezpečné prostředí s pomocí aktivizačních metod výuky, jako je skupinová práce a soutěžní debata (s jasným vymezení pravidel)
2. V diskusi se žáky je možné využít nejen aktuální politické kauzy, ale i problémy regionu (sociální témata, rasismus, odchod mladé generace, odsun Němců)
3. Role moderátora může učiteli nabízet bezpečnou pozici
4. Kurzy a školení by měly být pro učitele dostupné bez nutnosti dojíždět do velkých měst

S PODPOROU

**Financováno
Evropskou unií**
NextGenerationEU